

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

FINANCIAL INSTRUMENTS OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND TECHNICAL COOPERATION

У науковій статті проаналізовано сучасний стан міжнародного науково-технічного співробітництва на основі фінансових інструментів в Україні. Наведено динаміку наукоємності ВВП, динаміку та структуру фінансування науково-технічної та наукової діяльності шляхом залучення іноземних ресурсів. Систематизовано основні фінансові інструменти заохочення міжнародного науково-технічного співробітництва. Наведено ключові елементи фінансового міжнародного науково-технічного співробітництва з країнами ЄС, США, Канадою, міжнародними фінансовими фондами. Узагальнено ключові причини низького розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва. Обґрунтовано, що лише сприяння міжнародній співпраці з боку держави є запорукою успішного вирішення проблем двосторонніх та міждержавних відносин України. Узагальнено рекомендації науковців та запропоновано варіанти фінансових інструментів для заохочення та розширення міжнародної діяльності наукових та технічних структур.

Ключові слова: фінансові інструменти, міжнародне науково-технічне співробітництво, наукоємність ВВП.

В научной статье проанализировано современное состояние международного научно-технического сотрудничества на основе финансовых инструментов в Украине. Приведена динамика наукоёмкости ВВП, динамика и структура финансирования научно-технической и научной деятельности за счет привлечения иностранных ресурсов. Систематизированы основные финансовые инструменты поощрения международного научно-технического сотрудничества. Приведены ключевые элементы финансового международного научно-технического сотрудничества со странами ЕС, США,

Канадой, международными финансовыми фондами. Выделены ключевые причины низкого развития международного научно-технического сотрудничества. Обосновано, что только содействие международному сотрудничеству со стороны государства является залогом успешного решения проблем двусторонних и межгосударственных отношений Украины. Обобщены рекомендации ученых и предложены варианты финансовых инструментов для поощрения и расширения международной деятельности научных и технических структур.

Ключевые слова: финансовые инструменты, международное научно-техническое сотрудничество, наукоёмкость ВВП.

In the scientific article, the modern state of international technical and scientific cooperation on the basis of financial instruments in Ukraine is analyzed. The dynamics of the research-intensity of GDP, the dynamics and structure of financing scientific and technical and research activities by attracting foreign resources are presented. Basic financial instruments of promoting international technical and scientific cooperation are systematized. Key elements of financial, international technical and scientific cooperation with the EU countries, the USA, Canada, international financial funds are outlined. Key reasons for the low development of international scientific and technical cooperation are summarized. It is proved that only the promotion of international cooperation by the state is the key to the successful solution for problems of bilateral and interstate relations of Ukraine. The recommendations of scientists are summarized and variants of financial instruments for the promotion and expansion of international activity of scientific and technical institutions are proposed.

Key words: financial instruments, international scientific and technical cooperation, research-intensity of GDP.

УДК 339.922(477)

Савченко С.М.

к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Постановка проблеми. Міжнародне науково-технічне співробітництво виступає складовою співпраці держав у науково-технічному секторі, зокрема і у фінансовій сфері. В рамках міжнародної співпраці відбувається торгівля ліцензіями, реалізація технічних проектів, будівництво підприємств та інших об'єктів, проводяться спільні наукові дослідження та розробки, підготовка національних кадрів, відбувається обмін загальною науково-технічною інформацією тощо. Диверсифікація форм міжнародного науково-технічного співробітництва України сприяє розвитку міжнародної кооперації у сфері науки, освіти і виробництва та є запорукою інноваційного розвитку економіки. В Україні сьогодні відбувається зменшення обсягів фінансування науки з боку держави державного фінансування. Така ситуація робить надзвичайно актуальним розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва та

використання сучасних фінансових інструментів його забезпечення, особливо з огляду на прагнення України до вступу в ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про актуальність та важливість питання фінансового забезпечення наукових досліджень та розробок. Проблемам фінансування наукової та науково-технічної діяльності присвячена значна кількість праць як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Науковцями здійснено спробу визначення кількісного орієнтиру бюджетного фінансування науково-технічної діяльності в Україні. Значну увагу приділено стимулюванню недержавних інвестицій в інноваційний процес [1].

Окремі аспекти міжнародного співробітництва України в науково-технічній сфері були предметом розгляду таких вітчизняних і закордонних правників і вчених, як В.Й. Голуб, В.В. Корнілова, О.Е. Гашутіна, О.А. Гончаренко, Л.І. Федулова,

Т. М. Юхновська, Д. Пекарц, К. Хандлер, К. Шух та інші. Віддаючи належне наявним напрацюванням, вважаємо за необхідне приділити увагу вивченню міжнародного співробітництва України з ЄС і НАТО в науково-технічній сфері більш детально.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є узагальнення поглядів науковців на фінансові інструменти міжнародної науково-технічної співпраці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогоднішній рівень включення України до міжнародного науково-технічного співробітництва є вкрай низьким, масштаби співпраці не відповідають повною мірою науково-технічному та економічному потенціалу нашої держави, а участь України в інноваційній кооперації з іншими державами – низькодиверсифікована [10, с. 114].

Про це свідчать показники наукоємності ВВП держави (видатки на науку за всіма джерелами у відсотках до ВВП), яка у 2015 р. становила 0,62%. При цьому, за даними 2014 р., частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03%. Більшою за середню частку витрат на дослідження та розробки була у Фінляндії – 3,17%, Швеції – 3,16%, Данії – 3,05%, Австрії – 2,99%, Німеччині – 2,87%, Бельгії – 2,46%, Словенії – 2,39%, Франції – 2,26% (див. рис. 1) [18].

Окрім того, спостерігається низький загальний обсяг фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні за рахунок усіх джерел (у 2015 р. становив 12223,16 млн. грн., у

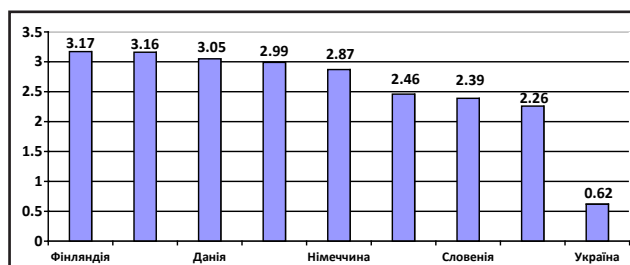

Рис. 1. Наукоємність ВВП в країнах Європи та в Україні у 2014 р.*

* Узагальнено автором на основі джерела [18]

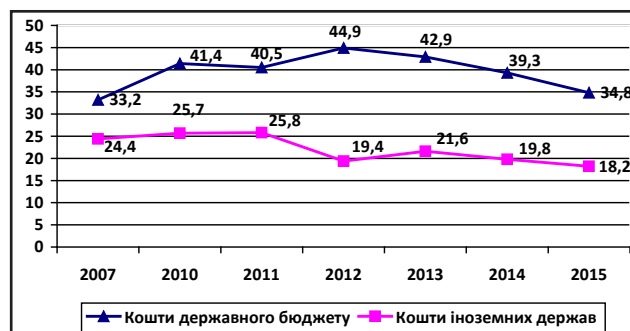

Рис. 2. Динаміка структури фінансування науково-технічної та наукової діяльності за джерелами, %*

* Узагальнено автором на основі джерела [19]

тому числі за рахунок коштів іноземних держав – 2224,165 млн. грн.), порівняно із країнами ЄС.

Про низькі рівні науково-технічної співпраці можуть свідчити показники фінансової участі іноземних держав у науково-технічній діяльності, зокрема частка коштів іноземних держав у загальному обсязі фінансування коливалась у різні роки від 25,8% до 18,2% (у 2015р.) (див. рис. 2).

При цьому, останніми роками спостерігається суттєве зниження частки іноземних інвестицій в загальному обсязі фінансування науково-технічної діяльності. Найбільша частка фінансування за рахунок коштів іноземних держав припадає на галузеві напрямки – 26,8% та на науку – 18,2%. На виробництво перепало лише 7,1% іноземного капіталу. Заводський сектор, в основному, фінансувався за рахунок власних коштів на 63,7% (див. рис. 3).

Якщо аналізувати загалом міжнародні науково-технічні контакти України, то сьогодні найтісніші зв'язки в науково-технічному та освітньому співробітництві України встановлено зі США, країнами Європейського Союзу та СНД, з якими підписано понад тридцять міжурядових угод, що визначають засади такої співпраці. Так, в Україні реалізуються ініціативи ЄС у сфері науково-технічного розвитку програм TACIS, COPERNICUS та ін. [6, с. 112].

Україна здійснює міжнародне науково-технічне співробітництво в рамках численних міжнародних організацій як універсального, так і регіонального характеру (ООН, ООН із питань освіти, науки та культури, Рада Європи тощо). Однак найбільш тривалим і комплексним є відповідне співробітництво з ЄС і НАТО. Можна виділити декілька форм науково-технічного співробітництва України з ЄС, що успішно реалізуються на практиці. Це – кооперація, яка реалізується шляхом здійснення зазначеного співробітництва в рамках двосторонніх угод про співробітництво, і координація, що здійснюється під час залучення до Рамкової програми з досліджень та інновацій Горизонт-2020, EUREKA, ERASMUS+ та інших програм, координатором яких є ЄС [12].

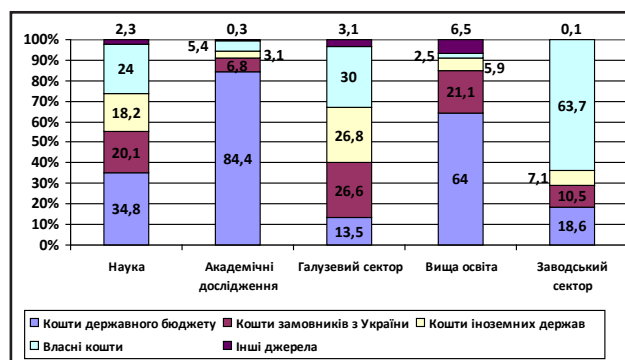

Рис. 3. Структура фінансування наукової і науково-технічної діяльності за джерелами і секторами науки в 2015 р., %*

* Узагальнено автором на основі джерела [19]

Між Україною та Європейським Співтовариством у 2014 році була підписана Угода про наукове й технологічне співробітництво [12]. Науково-технологічне співробітництво між Україною і Німеччиною здійснюється на основі Спільної Заяви Державного комітету України з питань науки і технологій та Федерального міністерства наукових досліджень і технологій Німеччини про науково-технічні відносини від 10 червня 1993 року, яка має статус міжвідомчої угоди. Починаючи з 1997 року за підтримки української та німецької сторони здійснювалось біля 160 українсько-німецьких науково-дослідних проектів. За результатами останнього конкурсу було реалізовано 12 спільних проектів. 11 червня 2014 року в Києві відбулося Десяте засідання українсько-німецької Робочої групи із науково-технічного співробітництва. Окрім розгляду питань щодо поточного стану розвитку науково-технічного співробітництва України та Німеччини, окрему увагу було приділено обговоренню наявних та можливих механізмів співпраці із залученням інвестицій державного та приватного секторів. З метою їх подальшого використання, було визначено найбільш прийнятні для обох сторін інструменти співробітництва та оголошено конкурс спільних українсько-німецьких науково-технічних проектів [8].

Одним зі світових лідерів у ряді найбільш наукомістких і технологічно-складних галузей у сфері атомної енергетики, виробництві авіаційно-космічної техніки та сучасних телекомунікаційних систем, у сферах біотехнологій і фармацевтики є Канада. Канадські інвестиції становлять близько 1,3% від загального обсягу іноземних інвестицій в Україну, серед пріоритетних напрямків – промисловість 72,9%, зокрема машинобудування – лише 8,8%. Ключовим державним органом Канади, який відповідає за здійснення технічного співробітництва з іншими країнами є Канадське агентство міжнародного розвитку (CIDA). Співпраця з CIDA відіграла ключову роль у започаткуванні та розвитку українсько-канадського науково-технічного співробітництва, взаємодії в юридичній сфері, сприяло встановленню контактів між багатьма державними установами, науковими та освітніми закладами України і Канади. Станом на сьогодні CIDA повністю або частково (разом з іншими донорами) координує 35 діючих проектів міжнародної допомоги Україні. За останніми даними канадської сторони, загальна сума канадської технічної допомоги, наданої Україні з 1991 р., перевищує 383 млн. дол. США [7].

Щодо співробітництва зі США, то воно здійснюється здебільшого через американські міжнародні фонди, через наукові програми НАТО тощо. За такими програмами Україна регулярно отримує фінансову підтримку на розвиток вітчизняної науки: реалізація лише програм співробітництва з

НАТО дозволила українським науковцям залучити понад 480 грантів, крім того, було профінансовано участь 300 наукових працівників України у наукових форумах НАТО. Проте загальний обсяг фінансування міжнародної науково-технічної діяльності України є недостатнім, щоб позитивно вплинути на соціально-економічний розвиток нашої країни. 9 липня 1997 р. між Україною й НАТО була підписана Хартія про особливе партнерство, однією зі сфер консультацій і/або співробітництва якої є науково-технологічні питання. Задля подальшої реалізації положень Хартії між Україною й НАТО створювались Національні програми співробітництва, відповідно до яких уживались окремі заходи щодо науково-технічного співробітництва. Сьогодні діє Річна національна програма співробітництва Україна – НАТО на 2016 рік (далі – Програма) [11]. Згідно з Програмою, «виходячи з довгострокової цілі приєднання до загальноєвропейської системи безпеки, основу якої становить НАТО, Україна поглиблюватиме співробітництво з Північноатлантичним альянсом з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації» за напрямом взаємодії у сфері науки й технологій [13, с. 280].

На жаль, нинішній рівень участі України у міжнародному науково-технічному співробітництві є низьким, особливо у галузі науки і техніки при створенні, модернізації та експлуатації промислових підприємств і соціальної інфраструктури; обміну технологіями, ліцензіями, конструкторськими і проектними матеріалами та ін. В той же час, однією з основних форм міжнародного науково-технічного співробітництва нашої держави є виїзд наукових працівників за кордон, проведення міжнародних конференцій, надання грантів від іноземних фондів [2].

За даними OECD, серед топ-50 найбільших одержувачів міжнародної допомоги в світі Україна займає 45 місце [17, стор. 15]. Серед країн європейського регіону, що розвиваються, Україна посідає другу сходинку після Туреччини. В 2014 р. нам було виділено \$1,4 млрд. або 16% від всієї допомоги, виділеної регіону [17, с. 2]. Це в два рази більше, ніж у 2013 р. Нажаль Мінекономіки зараз не веде офіційну статистику по кредитах міжнародних фінансових організацій. І далеко не всі гранти реєструються в Мінекономіки. Реєструються в основному великі гранти і ті, яким потрібна пільга зі сплати ПДВ і митних зборів. Тому приблизно 30-40% проектів не зареєстровані в МЕРТ. Крім того в Україні немає єдиної бази про проекти міжнародної допомоги [15].

Останнім часом у науковій і науково-технічній політиці України хоча й відбулися певні цільові зрушення, проте продовжується занепад науково-технічної галузі суспільного виробництва, а власне виробництво залишається таким, що мало сприй-

має інновації. Про це, зокрема, свідчать зазначені нижче тенденції: 1) різке зменшення попиту виробничого сектора на науково-технічні розробки; 2) зменшення державної підтримки науки в усіх економічних програмах; 3) руйнація системи матеріально-технічного забезпечення наукових досліджень; 4) труднощі становлення національних систем керування наукою і технікою; 5) різке падіння престижу наукової праці; 6) слабка соціальна захищеність науковців, що супроводжується «відтоком» інтелектуального потенціалу країни, скорочення штатів, раніше існуючі й нові «технологічні» затримки і перепони на шляху наукових досліджень і кар'єрного зростання [12].

На наш погляд, держава повинна сприяти всілякому залученню до міжнародної науково-технічної співпраці не тільки наукові установи а й виробничий сектор у всьому його різноманітті. Ми узагальнили рекомендації науковців і пропонуємо наступні варіанти фінансових інструментів для заохочення та розширення міжнародної діяльності наукових та технічних структур [1; 4; 13; 14]:

- система грантів, як інструмент фінансування на безповоротній основі;

- розробка і впровадження системи стимулювання іноземних інвестицій у промислову сферу залежно від пріоритетності об'єктів інвестування інновацій, обсягу інвестицій та терміну їхньої дії;

- вдосконалення податкової політики у напрямі забезпечення інноваційного розвитку, яке пов'язане з удосконаленням відповідної правої бази; введення системи пільгового оподаткування залежно від обсягу та терміну дії іноземних інвестицій, оскільки діюча система враховує це недостатньо; податкові пільги підприємствам і організаціям, які впроваджують новітню техніку й технології, здійснюють трансфер наукоємної продукції;

- звільнення імпорту науково-дослідного обладнання, приладів та матеріалів від митних та інших обов'язкових платежів;

- конкретизувати розв'язання проблеми фінансування наукової та інноваційної діяльності – перейти від фінансування науки за залишковим принципом до забезпечення економічно доцільного рівня фінансування всього циклу інноваційного процесу, від фундаментальних досліджень до реалізації інновацій у виробництві. На цей цикл потрібно поширити й усі стимулюючі пільги – податкові, митні, кредитні тощо;

- лізинг вартісного сучасного устаткування;

- фінансова підтримка через механізми венчурного фінансування;

- звільнення від обов'язкового продажу на міжбанківському валютному ринку України надходження в іноземній валюті за міжнародно-технічними програмами і проектами;

- першочергова, строкова оплата видатків, пов'язаних з реалізацією міжнародно-технічних

програм і проектів, що їх виконують державні наукові установи та вищі навчальні заклади.

Багатоджерельний механізм фінансування наукової та інноваційної галузі вимагає незалежності фондів підтримки (Інноваційний фонд, Фонд фундаментальних досліджень тощо) від відомчих інтересів. Для опанування внутрішнього і світових технологічних ринків необхідним є сприяння комерціалізації результатів НДДКР, створення та активізації діяльності вітчизняних фінансово-промислових груп і транснаціональних корпорацій, стимулювання інноваційного підприємництва, венчурного бізнесу та лізингу вартісного сучасного устаткування [1].

Доречним є запровадження державного реєстру інноваційних проектів та державного реєстру інноваційних структур. Доцільним також є надання у розпорядження суб'єкта підприємницької діяльності відсотка з податків (наприклад 30% податку на додану вартість та податок з прибутку), що може використовуватися виключно на інноваційну, науково-технічну діяльність і розвиток власних науково-технологічних та дослідно-експериментальних баз [4]. Деяку частку грошей необхідно навчитися розподіляти за системою грантів [14].

Висновки з проведеного дослідження. Аналізуючи стан науково-технічної співпраці, можемо говорити про зниження фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок іноземних держав. Це свідчить про суттєве відставання України в інноваційному розвитку. Лише сприяння міжнародній співпраці з боку держави є запорукою успішного вирішення проблем двосторонніх та міждержавних відносин України. Важливим компонентом мають стати нормативно-закріплені фінансові інструменти сприяння міжнародному науково-технічному співробітництву. Таким чином, для подальшого розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва слід розвивати державний механізм підтримки інноваційної діяльності та сприяти проникненню іноземного капіталу на ринки України, оскільки недооцінка ролі наукових досліджень гальмує економічний розвиток України. Перспективними з точки зору подальших наукових досліджень є аналізування прогнозних даних щодо подальшої фінансової науково-технічної співпраці та можливостей її розширення на наступні роки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Булкін І. О. До питання визначення кількісного орієнтиру обсягу бюджетного фінансування науково-технічної діяльності в Україні / І. О. Булкін // Проблеми науки. – 2011. – № 6. – С. 2–10.
2. Гашутіна О. Е. Актуальні проблеми інтеграції науково-технічної сфери України у світовий та європейський науково-технічний простір / О. Е. Гашутіна

тіна II Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 4(43). – С. 262–266.

3. Гончаренко О. А. Програмні засади реалізації правової політики ЄС у науково-технічній та інноваційній сферах / О. А. Гончаренко // Право та інновації. – 2014. – № 4(8). – С. 115–123.

4. Кривуца А. В. Внутрішні передумови та проблеми включення України до міжнародного технологічного обміну / А. В. Кривуца // Економіка, менеджмент, бізнес. – № 1–2, 2011. – С. 46–51. http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Emb/2011_1-2/krivuz.pdf.

5. Лебеда Т. Б. Стан фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні: статистичний розріз / Т. Б. Лебеда // Фінансування науки / Проблеми науки №12, 2012. – С. 2–6.

6. Маліцький Б. А., Попович О. С., Соловйов В. П. та ін. Раціональне фінансування науки як передумова розбудови знаннєвого суспільства в Україні / Маліцький Б. А., Попович О. С., Соловйов В. П. – К.: Фенікс, 2004. – 32 с. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2012. – 305 с.

7. Науково-технічне співробітництво між Україною та Канадою Посольство України в Канаді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-%D1%81%D0%B0/science>.

8. Науково-технічне співробітництво між Україною та Німеччиною Посольство України у Федеративній Республіці Німеччина <http://germany.mfa.gov.ua/ukraine-de/science>.

9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2012. – 305 с

10. Поручник А. Інноваційний потенціал України та його реалізація в міжнародному науково-технічному співробітництві / А. Поручник // Міжнародна економічна політика. – 2004. – № 1. – С. 94–121.

11. Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2016 р.: Указ Президента України від 12 лютого 2016 р. 45/2016

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/45/2016>.

12. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80>.

13. Фетисенко В. О. Міжнародне співробітництво України з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного договору в науково-технічній сфері: правові питання / В. О. Фетисенко // Порівняльно-аналітичне право № 4, 2016. – С. 277–280.

14. Чумаченко Г. Актуальні питання міжнародного економічного співробітництва України в науково-технічній сфері / Г. Чумаченко // Юридичний журнал #7/2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/print.php?id=1303>.

15. Шкарпова О., Остапчук Д. Безоплатно, але не задарма. Що не так з міжнародною допомогою Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/2016/05/13/bezoplatno-ale-na-zadarma-ua/>.

16. Юркевич О. М. Інноваційне спрямування інвестиційного потенціалу фінансових інститутів / О. М. Юркевич // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 81–86.

17. Development aid at a glance statistics by region, Developing countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/dac/stats/documentupload/1%20World%20-%20Development%20Aid%20at%20a%20Glance%202016.pdf>.

18. Gross domestic expenditure on R&D (GERD)% of GDP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugm=1&pcode=t2020_20&language=en.

19. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2012. – 305 с.